

Voorpublicatie

Martín Caparrós

Honger

*Een meesterwerk als literaire reportage en
als gids die door de hele wereld moet worden gelezen*

Versijnt mei 2015

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

Geef je op voor onze nieuwsbrief via wereldbibliotheek.nl
en volg Wereldbibliotheek ook op en .

Oorspronkelijke titel El Hambre. Grupo Editorial Planeta S.A.I.C.,
Buenos Aires

© 2014 Martín Caparrós

© 2015 Nederlandse vertaling Hendrik Hutter, Marjan Meijer en
Corrie Rasink / Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Maartje Vermeer

Foto omslag © Joseph Hamilton | Dreamstime.com

NUR 813

ISBN 978 90 284 2622 1

www.wereldbibliotheek.nl

Het begin

1

Er waren drie vrouwen: een grootmoeder, een moeder en een tante. Ik zat al een tijdje naar hen te kijken, hoe ze zich om dat ziekenhuisbed bewogen terwijl ze traag hun plastic borden, hun drie lepels, de geblakerde pan, de groene emmer bij elkaar zochten en dat aan de grootmoeder gaven. En ik bleef kijken toen de moeder en de tante zijn dekentje, twee of drie hemdjes en wat doeken in een plunjezak stopten die ze dichtknoopten zodat de tante hem op haar hoofd kon dragen. Maar ik brak toen ik zag dat de tante zich over het bed boog, het jongetje optilde, omhooghield en bevreemd aankeek, alsof ze verbaasd was, het niet geloofde, hoe ze hem op de rug van de moeder legde, zoals de kinderen in Afrika op de rug van de moeders liggen, met gespreide armpjes en beentjes, de borst van het kind tegen de rug van de moeder, het gezicht naar een kant gekeerd, en zijn moeder bond hem vast met een doek, zoals de kinderen in Afrika worden vastgebonden aan hun moeders lichaam. Het jongetje bleef op zijn plaats, klaar om naar huis te gaan, net als altijd, dood.

Het was niet warmer dan gewoonlijk.

Ik geloof dat dit boek hier begon. In een dorp hier vlakbij, in het hart van Niger, een paar jaar geleden, toen ik met Aisha op een rieten mat voor de deur van haar hut zat, zwetend in de middagzon, droge aarde, schaduw van een dunne boom, kreten van rennende kinderen. Daar vertelde ze me over de gierstbol, dat ze die haar leven lang al dagelijks at en ik vroeg haar of ze echt alle dagen van haar leven die gierstbol at en toen kwam de cultuurschok.

‘Nou ja, alle dagen dat ik het kan eten,’ zei ze. Beschaamd sloeg ze

haar ogen neer. Ik geneerde me voor mijn vraag. We spraken verder over haar voedsel en het gebrek eraan en ik, idioot, werd voor de eerste keer geconfronteerd met de meest verregaande vorm van honger. Na een paar uur vol verbazing vroeg ik haar – voor de eerste keer, die vraag heb ik daarna nog vaak gesteld – dat als ze zou kunnen vragen wat ze wilde, wat dan ook, aan een tovenaardie het haar zou kunnen geven, wat ze dan zou vragen. Aisha wachtte even, als iemand die daar nog nooit over had nagedacht. Aisha was dertig of vijfendertig jaar, ze had een haviksneus en droevige ogen, haar paarse doek verborg de rest.

‘Ik wil een koe die veel melk geeft. Als ik dan een beetje melk verkoop, kan ik de spullen kopen om beignets te maken die ik op de markt kan verkopen en daarmee kan ik me min of meer redden.’

‘Maar wat ik bedoel, is dat de tovenaardie alles kan geven wat je hem maar vraagt.’

‘Echt alles?’

‘Ja, wat je hem maar vraagt.’

‘Twee koeien?’

Ze zei het op een fluisterton en verklaarde: ‘Met twee zal ik zeker nooit meer honger hebben.’

Het was zo weinig, dacht ik eerst.

En toch was het zo veel.

2

We kennen de honger, we zijn gewend aan de honger: twee, drie keer per dag hebben we honger. Niets komt vaker en aanhoudender voor, niets is meer aanwezig in ons leven dan honger, en tegelijkertijd is er voor de meerderheid van ons niets dat verder van ons vandaan staat dan echte honger.

We kennen de honger, we zijn gewend aan de honger: twee, drie keer per dag hebben we honger. Maar tussen deze herhalende dagelijkse honger, die we herhaaldelijk dagelijks stillen, en de wanhopige honger van hen die dit niet kunnen, ligt een wereld van verschil. Honger is altijd al de reden geweest voor sociale veranderingen, technische vooruitgang, revoluties, contrarevoluties. Niets heeft de geschiedenis van de

mens meer beïnvloed. Geen enkele ziekte, geen enkele oorlog heeft meer mensen gedood. Nog steeds is geen enkele plaag zo dodelijk en tegelijkertijd zo vermijdbaar als de honger.

Dat wist ik niet.

In mijn vroegste beelden is de honger een jongetje met een opgezwollen buik en dunne beentjes op een onbekende plaats die toen Biafra heette; toen, aan het eind van de jaren zestig, hoorde ik voor het eerst de wreedste versie van het woord honger: hongersnood. Biafra was een vluchtig land: op de dag van mijn tiende verjaardag verklaarde het zich onafhankelijk van Nigeria; voor ik dertien werd, was het al weer verdwenen. In die oorlog stierven een miljoen mensen van de honger. Honger, op de beelden van die zwart-witte televisies, dat waren kinderen met zoemende vliegen om hen heen en vertrokken gezichtjes in hun doodsstrijd.

In de volgende decennia werd dat beeld min of meer gewoon voor me: veelvuldig, hardnekkig. Daarom stelde ik me altijd voor dat ik dit boek zou beginnen met het meedogenloze, realistische, verschrikkelijke verhaal van een hongersnood. In gezelschap van een noodhulpteam zou ik in een rampgebied komen, waarschijnlijk in Afrika, waar duizenden mensen zouden sterven van de honger. Ik zou het met hardvochtige details vertellen en dan, na de ergste verschrikkingen in beeld te hebben gebracht, zou ik zeggen dat we ons niets wijs moeten maken, of wijs laten maken: dat situaties als deze alleen maar het topje van het topje van de ijsberg zijn en dat de echte werkelijkheid anders is.

Ik had het perfect uitgedacht en vormgegeven, maar tijdens de jaren dat ik aan dit boek werkte, waren er geen alarmerende hongersnoden, alleen het gebruikelijke nieuws: de laatste schaarste in de Sahel, de Somalische of Soedanese vluchtelingen, de overstromingen in Bangladesh. Wat enerzijds belangrijk nieuws is, maar anderzijds, zoveel onbelangrijker, is het een probleem: die slachtingen waren de enige kansen voor de honger om in beeld te komen – als beelden op de schermen in de huizen – voor hen die er niet onder lijden. De honger als gedetailleerde, nietsontziende ramp is alleen te zien in combinatie met een oorlog of een natuurramp. Wat echter blijft, is dat wat veel moeilijker is om te laten zien: de vele miljoenen mensen die niet eten wat ze zouden moeten eten en daar-

onder lijden en langzaam sterven. De ijsberg, dat wat dit boek probeert te vertellen en ter overweging wil geven.

Ook al zeg ik niets wat we nog niet weten. We weten allemaal dat er honger is in de wereld. We weten allemaal dat er dagelijks 800 tot 900 miljoen mensen – de berekeningen fluctueren – honger lijden. We hebben allemaal deze schattingen gelezen of gehoord en we kunnen of willen er niets aan doen. Als het op enig moment had gewerkt, zou je zeggen dat de getuigenis nu – dit meest onmenselijke verhaal – al niet meer nodig is.

Wat blijft er dan over? De stilte?

Aisha, die me vertelde dat haar leven zo anders zou zijn met twee koeien. Als ik het moet uitleggen (ik weet niet of ik het moet uitleggen): niets heeft me meer geschokt dan het begrip dat de hardvochtigste armoede, de meest exorbitante, je ook berooft van de mogelijkheid om anders te denken. Die armoede ontnemt je je horizon, zelfs je wensen: je bent veroordeeld tot de onvermijdelijke grauwheid.

Ik zeg, ik wil zeggen, maar ik weet niet hoe ik het moet zeggen: u, beste lezer, zo vol goede bedoelingen, een beetje verstrooid, kunt u zich voorstellen wat het is om niet te weten of u morgen kunt eten? En erger nog, kunt u zich voorstellen hoe een leven eruitziet van dagen en dagen achtereen zonder te weten of u de volgende dag kunt eten? Een leven dat voornamelijk uit deze onzekerheid bestaat, uit de angst voor die onzekerheid en de moeite om je in te beelden hoe je die kunt verlichten, en bijna aan niets anders kunt denken omdat elke gedachte gekleurd wordt door dat gebrek? Zo'n beperkt, kort leven, zo pijnlijk soms, zo'n strijd?

Zo veel manieren van stilte.

Dit boek levert veel problemen op. Hoe vertel ik dat andere, dat zo ver van ons afstaat? Hoogstwaarschijnlijk, lezer, lezeres, kent u iemand die aan kanker is gestorven, die een ernstige hartaanval heeft gehad, die zijn werk, zijn geliefde, zijn trots is kwijtgeraakt; het is zeer onwaarschijnlijk dat u iemand kent die met honger leeft, die leeft met de dreiging om van honger te sterven. Zoveel miljoenen mensen, zo ver van ons vandaan: dat kunnen we – en willen we – ons niet voorstellen.

Hoe vertel ik over zo veel ellende zonder dat ik verval in het meest ellendige, in de bittere tranen om andermans verdriet? Misschien beter nog: waarom zal ik over zoveel ellende vertellen? Heel vaak is het vertellen van zoveel ellende een manier om het te gebruiken. Andermans ellende is voor veel mislukkelingen interessant omdat ze zichzelf ervan willen overtuigen dat ze het nog niet zo slecht hebben, dat ze er simpelweg een goed gevoel door krijgen. Andermans ellende – de armoede – dient om te verkopen, om te verbloemen, dat alles bij elkaar: om bijvoorbeeld aan te nemen dat het individuele lot een individueel probleem is.

En vooral: hoe kunnen we strijden tegen de degradatie van de woorden? De woorden 'miljoenen mensen lijden honger' zouden iets moeten betekenen, iets teweeg moeten brengen, bepaalde reacties uitlokken. Maar doorgaans doen deze woorden dat al niet meer. Er zou misschien iets moeten gebeuren als we de betekenis aan de woorden terug zouden willen geven.

Dit boek is een mislukking. Om te beginnen omdat elk boek dat is. Maar vooral omdat een onderzoek naar het grootste fiasco van het menselijk ras alleen maar kan mislukken. Waaraan, en dat mag duidelijk zijn, mijn onmogelijkheden bijdragen, mijn twijfels, mijn onvermogen. En toch is het een mislukking waarvoor ik me niet schaam: ik zou meer verhalen gekend moeten hebben, over meer kwesties hebben moeten nagedacht, nog wat zaken beter hebben moeten begrijpen. Maar soms is mislukken de moeite waard.

En nog eens mislukken, en beter mislukken.

'De vernietiging, ieder jaar, van tienduizenden mannen, vrouwen en kinderen als gevolg van de honger is het schandaal van onze eeuw. Elke vijf seconden sterft een kind onder de tien jaar van de honger op een planeet die toch overloopt van rijkdom. In de huidige situatie zou de mondiale landbouw in feite probleemloos twaalf miljard mensen kunnen voeden, bijna twee keer zoveel als de huidige bevolking. Dus het is geen fataliteit. Een kind dat van honger sterft, is een vermoord kind,' schreef Jean Ziegler, voormalig rapporteur van de Verenigde Naties voor het recht op voedsel in zijn *Destruction massive*.

Duizenden en duizenden mislukkingen. Elke dag sterven er in de wereld – in onze wereld – 25.000 mensen door oorzaken die aan honger zijn gerelateerd. Als u, lezer, lezeres, de moeite neemt om dit boek te lezen, als u enthousiast wordt en het leest in, pakweg, acht uur, dan zullen er in dat tijdsbestek ongeveer 8000 mensen gestorven zijn van de honger: dat zijn er 8000 te veel. Als u niet die moeite neemt, zullen die mensen toch sterven, maar dan hebt u het geluk dat u er niet van op de hoogte bent. Dus waarschijnlijk leest u het boek liever niet. Misschien zou ik hetzelfde doen. Het is over het algemeen beter om niet te weten wie ze zijn, noch het hoe en het waarom.

(Maar u las deze korte alinea wel in een halve minuut; weet dat er in deze tijd alleen al tussen de acht en tien personen in de wereld van honger stierven – en haal opgelucht adem.)

En als u dan besluit om het niet te lezen, blijft misschien de vraag bij u hangen. Tussen al die vragen die ik mezelf stelde, die dit boek oproept, is er één die er in het bijzonder uit springt, die me onophoudelijk onder druk zet: hoe kunnen we verdomme verder leven terwijl we weten dat dit soort dingen gebeuren?

NIGER

Structuren van de honger

1

Ik had al iets eerder met haar gesproken: vijf, zes uur eerder, toen haar baby nog leefde en sliep, zo mager, huilend in zijn slaap.

‘Een dokter zei me dat ik geduld moet hebben, dat ze hem misschien kunnen genezen.’

Dat zei ze me en ik twijfelde voor ik haar de voor de hand liggende vraag stelde. Gewoonlijk is er geen reden om deze vragen te stellen.

‘En zouden ze het ook niet kunnen?’

‘Ik weet het niet, ik weet niet of het kan.’

Kadi was ongeveer twintig jaar – ‘ik weet niet, ongeveer twintig’, had ze me gezegd – en Seydou was haar enige kind. Kadi zei me dat ze laat getrouwd was, op haar zestiende.

‘Hoezo laat?’

‘Nou ja, laat. De meeste meisjes uit het dorp trouwen op hun twaalfde, op hun tiende, op hun dertiende.’

Kadi vertelde ook dat ze haar uithuwelijkten aan een buurman, die bijna niets bezat, want schijnbaar wilde niemand anders met haar trouwen.

‘Ik weet niet waarom. Omdat ik mager ben, misschien dachten ze dat ik niet sterk genoeg was om kinderen te krijgen.’

Yussuf, haar man, is een goede jongen, vertelt ze, maar het kost hun veel moeite om aan eten te komen omdat ze geen grond hebben. Dus moet hij elk werk aannemen dat er is, en ze werd ook moeilijk zwanger, maar uiteindelijk was ze zwanger en u weet niet hoe blij we waren, zei ze me, en de angst voor hoe ze het moesten opvoeden, maar als iedereen het kon, zouden zij het ook wel kunnen en ook de vreugde dat het een jongetje was en ze noemden hem Seydou en hij groeide goed. Kadi zei me: Toen hij klein was, groeide hij heel goed, ze waren heel tevreden.

‘Maar toen, een paar dagen geleden, kreeg hij die diarree, u weet niet hoe verschrikkelijk die diarree was, het hield niet op, het kon niet ophouden. Toen ging ik met hem naar de maraboet.’

Niger is, als elk land, de uitkomst van een optelsom van toevalligheden. De Afrikaanse toevalligheden zijn recenter, zichtbaarder: de vergissing van een cartograaf, de ontmoeting van een Franse minister van Buitenlandse Zaken met een Engelse in, laten we zeggen, Versailles in 1887 om die regio te verdelen, de ambitie of onverschilligheid van een ontdekkingsreiziger met prostaatproblemen. Maar het was ook toeval dat die gek van een Napoleon iii geld wilde verdienen aan Beieren en het verplichtte bondgenoot van Pruisen te worden om Duitsland te vormen of dat de machthebbers in Buenos Aires zo onbekwaam waren dat ze het huidige Uruguay en Zuid-Brazilië niet binnen hun grenzen konden houden – en ga zo maar door. Regeren is profiteren van de algemene onwetendheid om die tot het uiterste uit te buiten.

Hoe dan ook, een toeval zonder geluk. Door dat toeval bestaat Niger nu voor driekwart uit een nagenoeg onvruchtbare laagvlakte. Een aantal kilometers zuidelijker is er een overvloed aan olie, maar dat is al Nigeria, zodat de bewoners aan deze kant van de grens geen enkel recht hebben om hiervan te profiteren en daarom honger lijden. Er zit doorgaans iets vreemds in deze toevalligheden die we landen noemen en die – zeggen ze – van ons zijn, waar we met heel ons hart van moeten houden, waarvoor we ons helemaal moeten geven.

Niger is misschien het meest representatieve land van de Sahel en de Sahel is een strook van meer dan 5000 kilometer lengte – en een paar duizend in de breedte – die dwars door Afrika loopt vanaf de Atlantische Oceaan tot aan de Rode Zee, net boven de Sahara. Eigenlijk betekent Sahel kust, de kust van de Sahara. Het is een onvruchtbaar gebied, half verlaten, een vlakte waar enkele van de machtigste koninkrijken van Afrika floreerden: het koninkrijk Mandinka – of het koninkrijk Mali – bijvoorbeeld, toen de heren van Timboektoe in de veertiende eeuw een van de grootste steden uit die tijd bouwden door woestijnzout uit het noorden te ruilen voor slaven uit het zuidelijke oerwoud. Nu bestrijkt het ook een deel van Senegal, Mauritanië, Algerije, Burkina Faso, Mali, Tsjaad, Soedan, Ethiopië, Somalië en Eritrea. Meer dan 5 mil-

joen vierkante kilometer, 50 miljoen mensen, mager vee, verlepte gewassen, weinig industrie, bijna geen infrastructuur, steeds meer niet te ontginnen mineralen.

De Sahel is ook de streek die een andere betekenis gaf aan het woord noodtoestand, dat gewoonlijk werd gebruikt voor uitzonderlijke, onverwachte gebeurtenissen. In de Sahel komen ieder jaar in de maand juni miljoenen mensen in een noodtoestand terecht: ze zitten zonder eten, er dreigt hongersnood.

En een jaar later gebeurt weer hetzelfde.

En een jaar later, en weer een jaar later – maar steeds is het anders.

De Sahel is onder meer het slachtoffer van een cliché: dat veronderstelt dat de inwoners niet eten omdat er niets te eten is, dat veronderstelt dat de honger daar een structureel probleem is, onomkeerbaar, bijna ontologisch. Dat ze honger lijden omdat er geen andere mogelijkheid is, arme zielen.

In de Sahel is de honger altijd aanwezig, maar het wordt onmenselijk als de periode begint die de Fransen soudure noemen, de Engelsen hunger gap en de Spanjaarden hebben er helemaal geen naam voor, want waarom zouden ze. Het gebeurt in die maanden waarin het graan van de vorige oogst al op is en dat van de volgende zijn uiterste best doet om uit de grond tevoorschijn te komen. Dan vraagt de regering al dan niet om hulp, de internationale bureaus waarschuwen voor het gevaar en mobiliseren al dan niet hun hulpmiddelen en die miljoenen mensen eten al dan niet. En hier in het districtsziekenhuis van Madaua, 500 kilometer van Niamey, zet Artsen zonder Grenzen elke twee of drie dagen een nieuwe tent op omdat er meer en meer ondervoede kinderen komen. In het behandelcentrum voor ondervoede patiënten (creni), geschikt om ongeveer honderd kinderen op te nemen, zijn er al meer dan driehonderd en de toestroom stopt niet. Dit is niets bijzonders: dit gebeurt min of meer elk jaar. In dit centrum en de dependances werden vorig jaar van de meer dan 90.000 kinderen onder de vijf jaar die in het district Madaua wonen, 21.000 verzorgd voor ondervoeding: bijna een kwart van alle kinderen uit dat gebied.

Daar vertrok een poosje geleden Kadi, de moeder met haar baby op de rug.

Daar stierven de afgelopen week negenenvijftig kinderen van de honger en aanverwante ziektes.

Dus toen hij ziek werd, gaf de maraboet hun wat smeerseltjes om de rug mee in te smeren, vertelde Kadi, en wat bladeren om een aftreksel van te maken. De maraboet is niet alleen een wijze moslim in elk dorp; hij is ook dikwijls de medicijnman – het is tegenwoordig politiek correct om traditionele genezer te zeggen: een cruciale figuur. Kadi deed wat hij had gezegd; de diarree stopte niet. Een buurvrouw vertelde haar over het ziekenhuis en vroeg waarom ze het kind er niet naartoe bracht. Kadi ging, iets meer dan zes dagen geleden – dat zei ze, iets meer dan zes dagen geleden – en ze behandelden hen, haar en haar baby, maar wat ze niet begreep, was dat ze zeiden dat hij ziek was geworden omdat hij niet genoeg te eten kreeg.

‘Ik gaf hem altijd eten, ik gaf hem de borst, daarna begon ik hem eten te voeren. We gaven hem altijd te eten. Soms aten mijn man en ik niet of we aten heel weinig, maar hem gaven we altijd te eten: hij huilde nooit, hij had altijd te eten.’

Dat vertelde Kadi achterdochtig, verdrietig.

‘Mijn zoon eet. Dat hij ziek is geworden, komt ergens anders door. Het zal wel door een tovenaar of een heks komen. Misschien heeft hij laatst te veel stof binnengekregen toen die heel grote kudde door het dorp kwam. Of door de jaloezie van Amina, die haar zoontje verloor dat tegelijk met mijn zoontje werd geboren. Ik weet niet wat het is, maar het kan niet door het eten komen, hij eet wel.’

‘Wat geven jullie hem dan te eten?’

‘Hoezo? De woura.’

Dat zei ze op een heel normale toon en ik zei haar niet dat de woura, die stevige gierstbol van maïsmeel en water die de boeren in Niger hun leven lang dagelijks eten, niet volstaat om een kind van anderhalf te voeden, dat het bijna alles mist wat een kind nodig heeft. Kadi was geërgerd, verbitterd: ‘Hier zeggen ze dat het komt omdat ik hem niet te eten gaf. Je ziet dat ze het hier niet begrijpen. Als ik dat

hoor, word ik bang, krijg ik zin om weg te gaan.’

Dat zei Kadi tegen me. En ze ging weg, uren later, met haar dode baby op de rug.

Om het min of meer duidelijk te maken: het eten van de dagelijkse gierstbol staat gelijk aan leven op water en brood.

Aan honger lijden.

Honger is een raar woord. Het is zo vaak gezegd, op zo veel verschillende manieren; het heeft zo veel verschillende betekenissen. We kennen de honger en we hebben geen idee wat honger is. We zeggen honger en we hebben honger zo vaak horen zeggen dat het woord versleten is, het is een cliché geworden.

Honger is een raar woord. Van het Latijnse famen hebben de Italianen fame gemaakt, de Portugezen fome, de Fransen faim. Voor de Spanjaarden werd het hambre, ze hebben ook de woorden hambre, hembra en nombre, allemaal met die br-klank. Honger, brrr, wat een naar woord! Er is misschien geen woord dat meer beladen is dan honger en toch is het gemakkelijk om het van zijn lading te ontdoen.

Honger is een treurig woord. Dichters van kwatrijnen, politici die meer woorden nodig hebben en alle soorten van mogelijke pennenlikkers hebben het zo vaak op zo'n goedkope manier gebruikt dat het verboden zou moeten worden. In plaats van verboden werd het geneutraliseerd. 'De honger in de wereld' als in 'wat willen jullie nu, een eind maken aan de honger in de wereld?' is een zegswijze, een gemeenplaats, een bijna sarcastische uitdrukking die gebruikt wordt om het belachelijke van bepaalde bedoelingen samen te vatten. Het probleem van die oude, veelgebruikte concepten, afgestompt door het gemakkelijke gebruik, is dat je ze op een dag plotseling weer ziet alsof ze nieuw zouden zijn en daar wordt misbruik van gemaakt.

Honger is een zelfstandig naamwoord dat, volgens degenen die zeggen wat de woorden betekenen, drie betekenissen heeft: de zin in en de noodzaak om te eten; tekort aan basisvoeding, dat schaarste en wijdverbreide ellende veroorzaakt; hartstochtelijke begeerte naar iets. Dus een individuele lichamelijke gesteldheid, een werkelijkheid die door

velen wordt gedeeld, en een innerlijke gewaarwording: het is moeilijk om aan drie zo verschillende betekenissen te denken.

En honger betekent natuurlijk veel meer dan dat. Maar honger is een woord dat de desbetreffende specialisten en bureaucraten gewoonlijk vermijden. Het is mogelijk dat ze het te wreed vinden, te onbehouwen, te beeldend. Of laten we zo vriendelijk zijn om aan te nemen dat ze het niet exact genoeg vinden. Vaktermen hebben meestal een voordeel: ze veroorzaken geen emotionele uitwerkingen. Er zijn woorden die dat wel doen, er zijn er veel die dat niet doen. Zij, en de instellingen waarvoor ze werken, gebruiken liever de woorden die dat niet doen. Dan spreken ze over ondervoeding en ongezonde voeding, over voedselonzekerheid en de termen worden uiteindelijk met elkaar verward en verwarren de mensen die ze lezen.

Ik wil voor alles omschrijven wat ik zeg als ik honger zeg. Of wat ik op zijn minst probeer te zeggen.

We eten de zon.

De zon, sommigen
meer dan anderen.

Eten is jezelf opladen. Eten – het nuttigen van voedsel – is zonne-energie opdoen. Diverse geladen lichtdeeltjes vallen onophoudelijk op het aardoppervlak: door dat verrassende proces dat we fotosynthese noemen, vangen de planten de lichtdeeltjes op en zetten ze om in verteerbare materie. Tien procent van het aardoppervlak, ongeveer 15 miljoen vierkante meter, een kwart hectare per persoon, is daaraan gewijd: om planten te kweken die chlorofyl maken dat elektromagnetische zonne-energie kan omzetten in chemische energie, dat reacties veroorzaakt die de kooldioxide uit de atmosfeer en het water van de planten omzet in zuurstof die we inademen en in koolhydraten die we eten. Alles wat we eten, zijn die door de zon geladen plantaardige vezels. In het uiterste geval krijgen we ze direct of indirect binnen via het vlees van de dieren die ze eten.

Die energie hebben we nodig om onze krachten te herwinnen en te herstellen. Die energie komt in verschillende vormen ons lichaam bin-

nen: vetten, proteïnen, koolhydraten, in vloeibare of vaste vorm. Om te weten hoeveel energie elk lichaam binnenkrijgt, is er een maat: de calorie.

De natuurkunde omschrijft een calorie als de hoeveelheid energie die nodig is om één gram water met een graad Celsius te verhogen. Om te kunnen functioneren heeft een lichaam grote hoeveelheden energie nodig: daarom worden er, om het gebruik te meten, eenheden van duizend calorieën gebruikt, de kilocalorieën. De hoeveelheid calorieën verschilt per persoon, afhankelijk van leeftijd en situatie. Maar volgens een ruwe berekening moet een baby voor zijn eerste jaar ongeveer 700 kilocalorieën per dag binnenkrijgen, tot zijn tweede jaar 1000 en 1600 tot zijn vijfde jaar. En een volwassene heeft tussen de 2000 en 2700 nodig, al naar gelang zijn gestel, het klimaat waarin hij woont, het werk dat hij doet. De Wereldgezondheidsorganisatie is van mening dat een volwassene die niet dagelijks minstens 2200 kilocalorieën eet, er niet in slaagt het nodige energieverbruik te herwinnen: om zich te voeden. Het is een gemiddelde, een overeenkomst, maar het dient om het hele plaatje te begrijpen.

Een volwassene die er niet in slaagt om 2200 calorieën per dag binnen te krijgen, lijdt honger. Een kind dat niet zijn 700 of 1000 calorieën, afhankelijk van zijn leeftijd, binnenkrijgt, lijdt honger.

Honger is een proces, een strijd van het lichaam tegen het lichaam.

Als iemand er niet in slaagt om dagelijks zijn 2200 calorieën binnen te krijgen, lijdt hij honger: hij gaat interen. Een hongerig lichaam is een lichaam dat zichzelf gaat opeten – en het zal al snel niet veel meer vinden.

Als een lichaam minder verteert dan het nodig heeft, begint het zijn suikerreserves op te eten, daarna de vetreserves. De getroffen kan steeds minder bewegen en wordt lusteloos. Hij verliest gewicht en afweerstoffen: het immuunsysteem verzwakt van het ene moment op het andere. Het lichaam wordt aangevallen door virussen die diarree veroorzaken waardoor het lichaam uitdroogt. Parasieten die het lichaam al niet meer kan afweren, gaan in de mond zitten en doen veel pijn; infecties aan de luchtwegen bemoeilijken de ademhaling en doen veel

pijn. Op het laatst begint hij de geringe spiermassa kwijt te raken: hij kan al niet meer rechtop gaan staan en snel daarna kan hij zich niet meer bewegen; alles doet pijn. Het lichaam schrompelt ineen, het rimpelt: de huid krijgt plooien en breekt; dat doet pijn. Hij huilt zachtjes, rustig, hij wacht tot het voorbij is.

Weinig mensen – of te veel mensen – sterven direct door de honger; veel meer sterven aan ziektes of infecties die dodelijk zijn, omdat hun lichamen door het weinige eten zo verzwakt zijn dat ze er niet tegen kunnen vechten. Het zijn ziektes of infecties die een normaal gevoed persoon niet eens zal opmerken.

Weinig mensen – of te veel mensen – sterven direct door de honger. De helft van de kinderen die voor hun vijfde jaar sterven in een land als Niger, sterft door oorzaken die met honger te maken hebben.

Het woord dat niemand wil gebruiken.

Of, desnoods, gebruiken als iemand die zegt gezeur, groenig, ezeldrijver.

Gisteren, vanmorgen, het zoontje van Kadi.

2

Het zijn doden die niet in de kranten worden genoemd. Dat zou niet kunnen: de pers zou vastlopen. In de kranten verschijnt alleen het ongewone, het bijzondere.

‘Nee, ik ging niet naar school. Omdat ik een meisje was en ook geen vader had...’

Toen ze klein was, vroeg Aï zich geregeld af waar vaders goed voor waren: hoe het zou zijn er een te hebben, hoe de levens eruitzagen van de kinderen met een vader, waar ze voor dienden. Aï zag niet veel verschil: zij en haar neefjes en nichtjes woonden allemaal bij elkaar op de binnenplaats van het huis van haar grootouders en de anderen hadden een vader en zij niet. Toch was haar leven hetzelfde. Later, veel later, vertelden ze haar dat haar vader was gestorven toen zij werd geboren, twee of drie

dagen daarna, dat hij dood was, meer niet, niets over zijn dood en dat ze, als ze een vader had gehad, misschien naar school had kunnen gaan. Toen dacht ze dat het een voordeel was om geen vader te hebben.

‘Ik wilde niet naar school.’

Ze zei dat de nichtjes die wel een vader hadden, in ieder geval ook niet naar school gingen. Maar misschien, denkt ze nu, zouden ze haar niet zo snel hebben uitgehuwelijkt als ze wel een vader had gehad. Of misschien ook wel.

Toen ze haar zeiden dat ze ging trouwen, was Aï een meisje dat ont-snapte om met haar vriendinnetjes te spelen: bij volle maan kwam ze samen met de andere meisjes uit het dorp om oude liedjes te zingen en te dansen, met een trommel en handgeklap; op andere dagen maakten ze van klei poppetjes en pannen en borden en een koe en kamelen en huizen en speelden ze moedertje: zo begonnen ze te worden wie ze zouden zijn. De rest van de tijd speelden ze moedertje zonder spel en speeltjes: ze maakten schoon, haalden water, verzorgden hun broertjes en zusjes, kookten.

‘Wat verwachtte je van het leven als je groot zou zijn?’

‘Niets, ik stelde me er niets van voor. Dat ik wilde trouwen. Het enige wat ik me ervan voorstelde, was dat ik zou gaan trouwen, wat kan een meisje anders doen. Maar niet zo snel...’

Toen ze tien jaar werd, huwelijkte haar familie haar uit aan een volle neef; haar oom betaalde 50.000 francs, honderd dollar, als bruidsschat, 100.000 voor de kleding en de uitzet en met zijn allen organiseerden ze een feest. Aï vermaakte zich, maar toen het moment aanbrak dat ze naar het huis ging van haar neef-echtgenoot, stierf ze van angst.

‘Hij was een man, hij was groot.’

Niger is een van de landen met de meeste kindhuwelijken ter wereld: al is het illegaal, een op de twee meisjes is al voor haar vijftiende jaar getrouwd. Het huwelijk van een meisje is onder meer een bron van inkomsten voor de familie: hoe meer behoefte er is – hoe meer honger – des te groter de verleiding om een meisje uit te huwelijken om de bruidsschat op te strijken en een paar dagen langer te kunnen eten en bovendien een mond minder te hoeven vullen.

‘Ik keek naar hem en ik was verschrikkelijk bang. En hij bekeek mij niet eens.’

Aï probeerde heel vaak te ontsnappen. In het begin ging ze naar het huis van haar moeder en grootmoeder maar die brachten haar weer terug en haar oom die haar schoonvader was en haar neef die haar man was, sloegen haar iedere keer zodat ze het zou leren. Aï begon het veld op te vluchten, naar een afgezonderde plek, maar ze werd altijd gevonden. De laatste keer zei haar oom en schoonvader heel rustig dat als ze nog een keer zou vluchten, hij hoogstpersoonlijk haar keel zou doorsnijden en Aï geloofde hem. Soms, als haar oom sliep, ging Aï met haar vinger over het blad van zijn kapmes met het houten handvat. Twee jaar later kreeg ze haar eerste dochtertje. Daarna kwamen er nog drie zonen.

‘En woon je nog steeds bij je man?’

‘Ja, natuurlijk woon ik bij hem.’

‘Kunnen jullie goed met elkaar overweg?’

‘Er is geen probleem.’

Dat zegt ze om een eind aan het onderwerp te maken. Aï zegt dat ze vijftientig jaar moet zijn maar ze ziet er jonger uit; ze heeft een lichtblauwe en groene hoofddoek met witte stippen om haar hoofd gewikkeld, grote ogen, brede lippen, het litteken van haar stam in de vorm van een bloem op haar linkerwang, ringen in haar oren en neus, een ketting van gekleurde kralen: haar gezicht is een ingewikkelde constructie, vol nuances.

‘Hij is een harde werker, hij werkt veel. En hij is veranderd, hij slaat me nu niet meer.’

Haar leven is echter altijd hetzelfde. Iedere ochtend staat Aï rond zes uur op, ze wast zich, bidt en begint de gierst te malen om de bol te maken. Ze heeft anderhalf uur nodig om de korrels te pellen en ze met de houten vijzel stuk te slaan, twee uur om het tot meel fijn te stampen. Daarna moet ze naar de put om water te halen, ongeveer driehonderd meter van haar huis: een emmer van tien liter op haar hoofd, en proberen het daarmee te redden om niet nog een keer terug te hoeven. Hoewel haar dochter dat de laatste tijd doet.

‘Gaat ze niet naar school?’

‘Nee, we weten niet hoe. Terwijl ze wel een vader heeft,’ zegt ze, en ik weet niet zeker of ze dat ironisch bedoelt. Het vuur is een ander probleem. Zij of een van haar kinderen moet wat takken gaan zoeken

om het water en een scheutje melk, als dat er is, te kunnen koken waarmee ze het meel voor de bol kan mengen. Rond elf uur, als de hitte al ondraaglijk is, brengt Aï de bol met een kruik water naar Mahmouda, haar man, naar het land waarop hij aan het werk is. Ze hebben drie stukjes grond, elk kleiner dan een kwart hectare en Mahmouda bewerkt ze alleen, omdat de oudste van hun kinderen nog geen zeven is. Hoewel deze keer de twee oudste kinderen hem wel gaan helpen met het zaaien. Maar alleen met het zaaien, zegt ze.

‘Ze zijn nog niet geschikt om meer te doen, de arme zielen.’

Bijna de helft van de Nigerese kinderen onder de vijf groeit vanwege het voedselgebrek minder dan zou moeten. Als ze hun kindertijd achter zich hebben, krijgen ze meer ziektes, minder mogelijkheden om te werken en van het leven te genieten, en kortom, een leven dat korter en armer is dan wanneer ze in hun eerste jaren goed te eten hadden gehad. Zo simpel is het.

Het huis van Aï is een vierkant stuk grond van vijftien meter, aan de zijden omsloten door een ruwe, oneffen muur van gedroogde klei die nog geen twee meter hoog is. Binnen deze ruimte zijn twee vierkante ruimtes van drie bij drie, opgetrokken uit klei, de kamers. Een rond gebouw van klei met een puntige strooien koepel is de graanschuur. Maar het leven speelt zich af in de open lucht, op die binnenplaats die een beetje vies is en waar een geit haar jong voedt, waar de dochter van Aï het graan maalt in een vijzel die even groot is als zij, waar de kinderen van Aï rondrennen, waar zij en ik op de grond zitten te praten, op de rieten mat.

Het koren dorsen, de korrels schoonmaken, het stampen in de vijzel: wij inwoners van de rijke landen en rijke inwoners van de overige landen doen dit werk niet meer, we kopen het kant-en-klaar.

We zijn in Kumassa, een van de vele dorpen in de buurt van Madaua. Het dorp bestaat uit twintig of dertig huizen als dat van Aï; de straten zijn de open plekken tussen de huizen. Op elke twee, drie kilometer is zo'n dorp, midden tussen de velden die de bewoners bebouwen. Dan

is er op elke tien of twintig kilometer een groter dorp met het administratieve centrum en de markt. Het is de klassieke structuur, het weefsel van de agrarische wereld als al het vervoer te voet geschiedt.

Als ik die dorpen zie, kost het me moeite me voor te stellen wat er duizend jaar geleden anders geweest zou kunnen zijn: 'De straten zijn de ruimtes die tussen de huizen overblijven waar kinderen, geiten, kippen, botten en veren rondrennen. Een jongetje hoepelt met een oude band, twee andere schermen met hun stokken en nog een paar andere rennen zonder duidelijk doel. Iemand zal een keer de betekenis ont-rafelen van de richting waarin de kinderen rennen in een willekeurig dorp in een willekeurig land en hij zal de wereld begrijpen. Ondertussen blijven wij onwetend. De moskee midden in het dorp is al sinds lang een kamer van drie bij drie met een kleine groen of lichtblauw geschilderde toren. Vrouwen malen het graan in hun houten vijzels, anderen komen met hun kinderen op de rug gebonden voorbij. Een meisje van twaalf draagt een kind op haar rug. Anderen verzamelen zich rond de put met een aantal jerrycans in verschillende kleuren om te wassen of te praten of alleen om water te halen en de mannen zitten naast de weg te praten op een boomstam die is uitgesleten door het vele zitten. Daarnaast is de winkel, een andere hut van klei maar met drie muren in plaats van vier, waar een van hen eieren verkoopt, en thee, wat gebruikte blikjes of jerrycans en sigaretten. Een jongeman komt voorbij met een kar vol brandhout die getrokken wordt door een ezel en de vrouw zit boven op het brandhout, de man op de ezel, en de kar, dat wel, heeft rubberbanden; een Fulani herder met zijn puntige ronde strohoed en een lange stok drijft zijn geiten en een paar magere koeien met lange, dunne hoorns. Een pick-up komt langzaam dichterbij met vijftien of twintig personen opeengepakt in de laadbak, hun benen buitenboord, hun lichamen tegen elkaar aan, sommigen zitten op een paar planken die naar buiten steken zodat er nog meer lichamen op kunnen.'

Als Mahmouda klaar is met eten, op het veld, in de schaduw van een boom, gaat Ai naar huis terug. Ze maakt schoon en houdt zich met de kinderen bezig. Als alles goed is, kan ze om een uur of een, twee even gaan slapen. Door de warmte kan ze in ieder geval niets meer doen tot de middag, als ze het gierstdeeg gaat koken – een soort polenta – dat

ze op goede dagen met een saus van gesmoorde uien of misschien tomaten kan mengen, desnoods met wat blaadjes van de okra of van de apenbroodboom.

‘Dan gaan we eten, voordat de zon ondergaat, daar op de binnenplaats. Mij maakt het niet uit, maar mijn man zegt dat hij niet wil eten als het donker is, hij wil graag zijn eten zien. Maar dit jaar hadden we vaak niets voor het avondeten.’

Dat kwam, vertelt Aï, omdat Mahmouda hun situatie wilde verbeteren: dus hij verkocht een deel van de gierst die hij in oktober had geoogst om in december uien te kunnen zaaien. En de mest en de zaadjes die hij moest kopen, waren duur, maar hij had een goede oogst en ze waren opgelucht.

‘Maar toen we de uien gingen verkopen, betaalden ze ons heel weinig. Ze zeiden dat er te veel waren, dat niemand ze wilde kopen, dat we ze tegen die prijs moesten verkopen want anders zouden we niet te eten hebben. En uiteindelijk hadden we bijna niets. Toen we daarna de gierst moesten kopen om te kunnen eten, werden de prijzen steeds hoger.’

‘En toen?’

‘Toen bleven we met een schuld zitten.’

‘Een schuld?’

‘Mijn man had geld geleend bij een vriend van hem.’

Het ging om 50.000 francs en omdat ze nog niet de helft hadden verdiend, weet Aï niet hoe ze hem moeten terugbetalen.

‘Hoe gaan jullie dat doen?’

‘Ik weet niet. We hopen dat de oogst volgend jaar beter is.’

Aï maakt zich zorgen. Ze zegt dat de vriend van haar man een goed mens is, maar als ze hem niet kunnen betalen, zal hij hun land afnemen, of minstens een gedeelte van dat land. En dan zullen ze zeker nooit meer genoeg te eten hebben.

‘Maar het ergste is dat mijn man dit jaar niets kon verbouwen. Toen het seizoen aanbrak, hadden we al het graan opgegeten, er was niets meer om te zaaien. We hadden ook niets meer te eten. Dus nu werkt hij op het land van een rijke man zodat die ons iets te eten geeft. Hij kon niets op ons landje planten.’

‘Hoe gaan jullie het komende jaar dan eten?’

‘Oei, daar hebben we nog geen oplossing voor.’

In 2012 verzorgden de niet-gouvernementele organisaties en de instellingen die in Niger werken ongeveer 400.000 kinderen, maar ze veronderstellen dat meer dan een miljoen kinderen hun hulp nodig hadden gehad. Hoewel ze het ook niet zeker weten, deze instellingen en ngo's dekken een deel van het gebied. Van de rest weten ze het niet goed, er is geen effectief gezondheidsnet, er zijn geen gegevens, er zijn geen aantallen – welke aantallen? – van kinderen die niet geregistreerd worden bij hun geboorte en sterven en begraven worden zonder ooit te hebben bestaan.

Haar jongste zoon, Ismail, is veertien maanden oud en heeft vijftien dagen in het ziekenhuis gelegen. Hij woog minder dan vier kilo toen hij daar binnenkwam, zwaar ondervoed. Het gaat beter met hem, maar Aï is bang dat hem weer hetzelfde overkomt.

‘Nu moet ik elke week met hem voor controle en om mijn zakje voedsel te halen. Ik doe dat, maar dat kan ik niet eeuwig blijven doen. En ik wil niet altijd dat zakje voedsel ophalen. Als het kind moet eten, dan wil ik dat hij thuis goed eet.’

Ismail draagt een blauw-wit petje, want het is net 35 graden, en hij zuigt aan een pakje voedingssupplement alsof hij het lekker vindt.

‘Waarom zijn er mensen die hebben en mensen die niet hebben?’

‘Nou, sommigen hebben ouders die kunnen helpen en anderen niet.’

‘Nee, ik bedoel, er zijn veel rijkere mensen, die huizen hebben, auto's, en andere mensen die niets hebben. Waarom is dat?’

‘Ik weet het niet.’

Aï lacht ongemakkelijk. Ze kijkt hulpzoekend naar Béa, mijn plaatselijke tolk. Béa zegt niets.

‘Ik weet het niet. Hoe kan ik dat nou weten,’ zegt Aï. Dan bedenkt ze zich.

‘Hier in het dorp zit het verschil in de grond. Zij die grotere stukken land hebben kunnen doen wat ze willen.’

Als ze dat zegt, herinner ik me een andere Nigerese vrouw die me jaren geleden in zo'n zelfde dorp het basisverschil uitlegde tussen een rijkard en een arme. ‘Dat is gemakkelijk. De armen werken met hun handen en de rijken werken met hun geld,’ zei ze me.

‘Hoezo werken ze met hun geld?’

‘Nou, in plaats van met hun handen te werken, betalen ze anderen om het werk te doen, die werken op hun land.’

Die keer was ik ernaartoe gegaan om een verhaal te schrijven over de graanbanken die overal in de regio werden opgezet. Het leek een geweldig idee: een ngo moedigde de vrouwen in het dorpje – in honderden dorpjes – aan om samen te werken en een graanschuur te bouwen. Toen ze dat hadden gedaan, kregen ze verscheidene tonnen gierst als startkapitaal voor de graanbank. Ze hadden de taak om tijdens de soudure gierst uit te lenen aan de leden en de vrouwen zo te helpen om te overleven. Als hun mannen hadden geoogst, moesten de leden de lening terugbetalen in zaadjes, met een kleine rente.

Het initiatief had twee grote voordelen. Het duidelijkst was dat het duizenden families zou helpen om de zwaarste periode te overleven. Minder zichtbaar was het dat het de vrouwen een macht gaf die ze nog nooit in hun samenleving hadden gehad. Maar nu vertelt Aï me dat de banken in haar dorp en in andere dorpen in de problemen kwamen omdat te veel vrouwen de lening niet terugbetaalden, niet wilden, niet konden terugbetalen. De banken bleven zitten zonder kapitaal in granen. Dus de meeste stopten met lenen en begonnen te verkopen. Zelfs zo waren ze nog nuttig: ze hanteerden een prijs die 30 tot 40 procent lager was dan de marktwaarde en zo verplichtten ze de handelaren om hun prijzen te verlagen. Maar volgens zeggen gingen er op die manier ook veel te gronde. De handelaren kochten via stromannen en kleine omkooppraktijken de graanvoorraad op, om die weer te verkopen als het hun uitkwam en, en passant, de marktprijzen in de hand te houden.

De economische crisis van de donorlanden hielp mee aan de mislukking. Plotseling werd er minder graan aangevuld als een bank zonder kwam te zitten. De hulp stopte. Dus veel banken moesten sluiten. Die in haar dorp sloot een paar maanden geleden, zegt Aï. De groep vrouwen van haar dorp komt nog steeds bij elkaar, maar nu ze geen bank meer hebben, laten de mannen de vrouwen links liggen.

‘Ben je bang dat je niet genoeg te eten hebt of denk je daar niet aan?’

‘Ja, natuurlijk denk ik daaraan. Op de avonden dat ik mijn kinderen niets kan geven, denk ik er veel aan.’

‘Wat denk je dan?’

‘Ik weet het niet, niets. Ik denk.’

Aï denkt, ze denkt veel. Aï heeft nog nooit voldoende te eten gehad, ze is nooit naar een stad geweest, ze heeft nooit elektrisch licht gehad of stromend water of een gasbrander of een toilet. Ze is nooit in een ziekenhuis bevallen, heeft nooit een televisieprogramma gezien, nooit een lange broek gedragen, ze had nooit een horloge, een bed, ze heeft nooit een boek gelezen, ze heeft nooit een krant gelezen, ze heeft nooit op afbetaling gekocht, nooit Coca-Cola gedronken, nooit een pizza gegeten, nooit een toekomst kunnen kiezen, nooit gedacht dat haar leven anders zou kunnen zijn dan het is.

Ze heeft nooit gedacht dat ze misschien zou kunnen leven zonder de vraag of ze morgen te eten zou hebben.

3

Een van de eerste oefjes in het handboek is, desnoods, als er niets anders op zit, te spreken over een onpersoonlijke, bijna abstracte honger, een op zichzelf staand onderwerp: de honger. Vechten tegen de honger. De honger terugdringen. De gesel van de honger.

Maar de honger bestaat niet buiten de mensen die eronder lijden. Het thema is niet de honger, maar die mensen.

Misschien als één persoon, een enkele persoon, met een naam, een verleden, een gezicht, van honger zou sterven, zou dat een schandaal zijn. Het zou in alle kranten komen, in de televisiejournaals, op de sociale netwerken. De wereld zou erover spreken en er oprecht bedroefd om treuren. Regeringsleiders zouden zeggen dat het niet toelaatbaar is, dat het op geen enkele manier nog eens mag gebeuren, ze zullen afdoende noodmaatregelen beloven. De paus zou op zijn balkon verschijnen en zich verbaasd tonen, of zelfs razend. Als de razernij wanneer de bliksem inslaat op een zonnige zomermiddag en niet tijdens het gebruikelijke noodweer.

Vaktermen voorkomen de emotie. Laten we aannemen dat ze dat vanuit een professionele gedachte doen, om de studieobjecten preciezer te kunnen omschrijven. Of dat ze het doen om politiek correcte redenen, om niemand te kwetsen door de dingen bij hun naam te noemen. Laten we aannemen dat ze het uit gewoonte doen, om hun werk beter te kunnen doen. Het resultaat is in ieder geval dat miljarden mensen worden getransformeerd tot een tekst die maar weinigen begrijpen, terwijl de meerderheid nog steeds niet van de kwestie op de hoogte is.

Om kort te gaan: de taal van de bureaucraten werkt als een barrière voor de algemeen gebruikelijke kennis, de productiefste vorm van kennis.

In elk geval zeggen – of schrijven – de grote bureaucraten meestal liever niet het woord honger. Om niet te zeggen dat ze liever ook niet over ondervoeding spreken, over ongezonde voeding en dat soort zaken. En om te doen alsof ze praten terwijl ze liever zwijgen, als ze zwijgen, hebben ze de uitdrukking ‘voedselonzekerheid’ uitgevonden, of in het Engels food insecurity.

Wat ze in feite hadden uitgevonden, was het tegenovergestelde begrip: de voedselzekerheid. De Wereldvoedseltop, in 1996 in Rome opgericht door de vn-Organisatie voor Voedsel en Landbouw – fao, ja, fao – bepaalde dat ‘er voedselzekerheid is als ieder mens te allen tijde, fysiek, sociaal en economisch toegang heeft tot voldoende kwantitatief en kwalitatief voedsel dat aan hun dagelijkse energiebehoefte en voedselkeuze tegemoetkomt om een actief en gezond leven te leiden.’

Dat is nog zo’n wonder van de taal die de bureaucraten gebruiken: een concept dat niet belangrijk is voor wie het ontkent. Niemand die normaal die toegang heeft, denkt aan voedselzekerheid; dat doen alleen degenen die het niet hebben, als ze dat al kunnen. Vandaar dat het effectieve idee niet de voedselzekerheid is, maar het tegenovergestelde. Voedselonzekerheid is een van de treurigste eufemismen in een tijd van treurige eufemismen.

(Het was een goed plan. In een wereld waar zekerheid van grote waarde is, een waarde die zoveel onrechtmatigheid moet billijken, waarvan het noemen alleen al elk debat belemmert, is het vastleggen van het eten als een vorm van zekerheid een prijzenswaardig streven.

Er wordt van uitgegaan dat we allemaal bedreigd worden door onzekerheid, sommigen, de armen, van voedsel. Zekerheid is het mensenrecht van deze tijd, redeneren de machtige landen. Als het in 1948, en vooral in de jaren zeventig en tachtig, correct was om te zeggen dat voedsel een mensenrecht was, dan moeten we nu zeggen dat het een voorwaarde van de zekerheid is.

Daarna zouden we moeten praten over een wereld die de mensenrechten heeft ingewisseld voor zekerheid: goed gebruikt, toegepast in de wenselijke hoeveelheid. De terreur van de slechten heeft daaraan een bijdrage geleverd en aan nog veel meer.)

In hun handboeken is het scherpste criterium van de voedselonzekerheid de ernstige structurele ondervoeding, die we, om het begrijpelijk te maken, hongersnood noemen. Hongersnood is dat waaraan we denken als we, soms, aan de honger denken. We denken eraan omdat het in de kranten staat of op de televisie komt als er iets gebeurt, of beter nog, dagen daarna. Door een onverwachte aardbeving, een overstroming, droogte, een sprinkhanenplaag of een strijd komen miljoenen mensen zonder eten te zitten omdat de levensmiddelen verdwijnen of omdat de bevolking op de vlucht slaat of omdat de bevoorradingsketen wordt onderbroken.

Het zijn situaties waarin niet geplant of geoogst kan worden, de wegen onbegaanbaar of afgezet zijn, de overheid niet werkt. De hongerigen worden vluchtelingen, patiënten, bedelaars van de mondiale hulpverlening. Ze zitten ineengedoken op het land of in de omgeving van de distributiecentra en wachten tot hun iets wordt gegeven. Ze hebben zelf geen middelen, ze hebben niet de minste autonomie: ze zijn afhankelijk van wat anderen hun geven. Als die anderen daarmee stoppen, zouden ze binnen enkele dagen sterven. Soms gebeurt dat ook.

Elk jaar treffen de hongersnoden op diverse manieren ongeveer 50 miljoen mensen. Het lijkt veel, het is veel: het is niets vergeleken met al die mensen die lijden aan structurele ondervoeding.

Structurele ondervoeding is een kil begrip, zo ouderwets, om een situatie te omschrijven die geen indruk meer maakt. Het is niet het drama, de catastrofe, de opzienbarende inval van de ramp, maar de verrader-

lijke normaliteit van de levens waarin het ontbreken van het nodige voedsel de gewoonste zaak van de wereld is.

In de samenleving van het schouwspel kan de ondervoeding niet in scène worden gezet. Alleen de aantallen. Maar de aantallen hebben niet de sexappeal van een foto van een verzwakt jongetje.

De hongersnood is gemakkelijker te verantwoorden: het natuurgeweld, de wreedheid van een tiran, oorlogsrampen. Ondervoeding echter is pure bureaucratie, de banaliteit van het kwaad. En dat is de overgrote meerderheid.

De structurele ondervoeding is chronisch, gladgestreken door de tijd. Het is geen voorval, voor velen is het de normaliteit. Het is niet te zien, maar het is altijd aanwezig. Moeders dragen het over aan hun kinderen, het houdt door de decennia heen stand in de armste landen. In elk geval betreft het ongeveer 2 miljard mensen: bijna een derde van alle mannen en vrouwen op de planeet.

Deze pakweg 2 miljard mensen lijden aan wat de bureaucratie voedselonzekerheid in de strikte zin des woords noemt: soms eten ze voldoende, maar ze zijn er nooit zeker van dat ze het zullen krijgen – en soms krijgen ze het ook niet. Het zijn er velen, het zijn verschillenden. Per definitie is eten of niet eten voor hen een schommelende beweging. Een geringe verandering in de levenscondities, het verlies van een baan, een conflict, een klimatologische gesteldheid kan al voldoende zijn voor een persoon, of voor miljoenen personen, om niet meer te weten of ze de volgende dag te eten zullen hebben.

Deze pakweg 2 miljard mannen en vrouwen zijn ondervoed. De armsten eten meestal onvoldoende voedzame voeding als vlees, eieren, vis, melk, peulvruchten, fruit en groenten en ze lijden onder de gevolgen daarvan. De precieze betekenis die specialisten aan ongezonde voeding geven, is het gebrek aan bepaalde cruciale voeding die nodig is voor een volledige groei. Daarmee bedoelen ze het ontbreken van de mineralen en vitamines waardoor het lichaam, ook al krijgt het voldoende calorieën, zich niet ontwikkelt zoals het zou moeten. Dan dient zich de onzichtbare honger aan, zoals Jean Ziegler het noemde.

Een van de meest voorkomende gevolgen is bloedarmoede door een gebrek aan ijzer. De helft van alle personen die niet voldoende ijzer binnenkrijgen, lijdt aan bloedarmoede. Er zijn volgens zeggen ongeveer 1,8 miljard mensen die aan de meest verschillende vormen daarvan lijden. Vooral moeders: een op de vijf sterfgevallen van moeders is een gevolg van bloedarmoede.

Maar ook het tekort aan vitamine A is een gevolg. Er zijn berekeningen die aangeven dat er jaarlijks een half miljoen kinderen in de wereld blind worden doordat ze niet voldoende vitamine A krijgen, dat er nog veel meer een gemakkelijke prooi zijn voor malaria of rodehond en dat in laatste instantie jaarlijks meer dan 600.000 kinderen onder de vijf hieraan sterven.

Door het gebrek aan jodium in het lichaam van de moeders worden er jaarlijks 20 miljoen kinderen geboren met onderontwikkelde hersenen: het intelligentiequotiënt is uitermate laag.

Het gebrek aan zink veroorzaakt motorische achterstand en vatbaarheid voor infecties. De zo dodelijke diarree is veel agressiever in lichamen die niet voldoende zink krijgen. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie sterven hierdoor 800.000 kinderen per jaar.

En ga zo maar door.

En ten slotte is er de harde kern van de ongezonde voeding, de meest verdoemden der aarde. Als ook de nodige proteïnen en calorieën ontbreken om de energie weer op te bouwen, verandert ongezonde voeding in ondervoeding.

De honger in al zijn glorie: de 800 tot 900 miljoen die steeds worden genoemd.

Maar er bestaan ook rangen tussen hen, verschillen: de honger treft vooral de allerkleinsten. Een op de vijf hongerlijders is een kind onder de vijf. De kinderen zijn niet de enigen die dit ten deel vallen, maar ze zijn daarnaast wel degenen die het meest te verliezen hebben. Er is een beduidend verschil tussen de honger van een kind en de honger van een volwassene. Een ondervoede volwassene kan zich zonder al te ernstige consequenties herstellen – altijd en wanneer hij het nodige eten

kan bemachtigen, natuurlijk. Een kind onder de vijf jaar dat niet voldoende eet, zal de mogelijkheid worden ontnomen om de nodige zenuwcellen aan te maken en zal nooit worden wat hij zou moeten zijn.

De honger van de allerkleinsten is meestal een gevolg van de honger van de moeders. De moeders, de helft van de wereldbevolking, vertegenwoordigen 60 procent van de hongerlijders: in veel culturen wordt het weinige eten op zo'n manier verdeeld dat de mannen meer krijgen dan de vrouwen: de honger van de seksen. Elke dag sterven er 300 vrouwen tijdens de bevalling door bloedarmoede. En nog eens duizend kraamvrouwen sterven dagelijks ten gevolge van ander voedselgebrek.

Daardoor worden er jaarlijks 20 miljoen kinderen geboren die zich niet volledig hebben ontwikkeld. Ze beginnen hun leven met een lager geboortegewicht dan normaal en dat zal zo blijven omdat de slecht gevoede lichamen van hun moeders niet voldoende melk produceren. Het is de meest vicieuze cirkel die er bestaat: slecht gevoede moeders voeden hun onderontwikkelde kinderen op. Vanwege hun geboorte, vanwege de eerste maanden zullen veel van deze kinderen nooit opgroeien zoals ze zouden moeten. Hun hersenen zullen zich nooit helemaal ontwikkelen, hun lichamen zullen zwak blijven, vatbaar voor welke ziekte dan ook. De honger van de eerste duizend levensdagen eindigt nooit.

Of hij eindigt voortijdig op wrede wijze. Jaarlijks sterven er meer dan 3 miljoen kinderen als gevolg van de honger en de ziektes die door de honger worden geactiveerd, zoals hoesten, diarree, rodehond en malaria. In het leven van een goed gevoed kind zouden dit slechts bijkomstigheden zijn.

Drie miljoen kinderen, dat zijn elke dag 8000 dode kinderen, meer dan 300 per uur, meer dan vijf per minuut.

4

Madaua bestaat uit vijf straten van aarde die telkens als het regent onder water komen te staan, met geitjes, kinderen, de argeloze drukte van de dorpsmarkt. Madaua was tot voor kort een en al rust en kalmte. Nu

kunnen wij blanke mensen echter niet meer alleen de straat op. De oorlog in Mali breidde zich uit tot over de grens en ze zeggen dat het dorp vol jihadisten zit die uit het noorden of uit Nigeria komen, dat weten ze niet. Ze weten wel dat er in de laatste maanden aanslagen zijn geweest, ontvoeringen, diverse schermutselingen. Het verrassende was dat dit eerder niet zou gebeuren. Nee, hier werd de armoede volmaakt gelaten ondergaan.

‘En als er op een dag een tovenaars zou komen en je zou zeggen dat je kon vragen wat je maar wilde, wat zou je dan vragen?’

‘Ik geloof niet in tovenaars, meneer. Ik geloof alleen in God, de enige God en Mohammed is zijn profeet.’